

In mijn hart een plek voor jou

Dood en verdriet in de klas

voorjaar 2023

meer leven in de les

Gratis leskatern voor
de onder-, midden-
en bovenbouw

 kwintessens

Inhoud

Inleidend artikel	3
<i>Dood en verdriet: hoe besteed je er aandacht aan in de klas?</i>	
Lessuggesties onderbouw	8
Lessuggesties middenbouw	11
Lessuggesties bovenbouw	15

Verdriet

(Bette Westera)

➔ **Uit: Hemel en Aarde**

Verdriet voelt als een oude jas
 Een warme jas, een koude jas
 Een lege jas, die jas van jou
 Met mottengaatjes in de mouw
 Met zakken vol herinnering
 De jas die rond jouw schouders hing

Verdriet heeft zeven knopen
 Ik doe ze dicht en open
 Ik kruip, erin in het verdriet
 Ik zoek je, maar ik vind je niet

Daar aan de kapstok aan de deur
 hangt nog jouw zo vertrouwde geur
 hangt nog de warme, koude jas
 van jou toen je nog bij me was

Illustratie: Helen van Vliet

Colofon

In mijn hart een plek voor jou
 Gratis leskatern Kwintessens, voorjaar 2023

Tekst & samenstelling:
 Liesbeth van 't Hof en Erik Idema

Illustraties:
 Dreamstime, tenzij anders aangegeven

Dood en verdriet: hoe besteed je er aandacht aan in de klas?

Dood en verdriet kunnen in elk kinderleven zomaar een rol spelen. Bijvoorbeeld omdat in hun omgeving iemand overlijdt, of omdat kinderen om een andere reden een gemis ervaren. Omdat ze het verdriet zien bij een klasgenootje, of omdat er vragen opkomen over de dood. Hoe besteed je daar in de klas op een goede manier aandacht aan?

In dit katern vindt u suggesties voor onder-, midden- en bovenbouw om samen stil te staan bij dood en verdriet. Deze suggesties zijn afkomstig uit de methodes *Trefwoord*, *Hemel en Aarde*, *Kind op Maandag* en *Kind op Zondag* van Kwintessens.

In dit inleidende artikel vindt u achtergrondinformatie en tips voor de leerkracht.

Wat beseffen kinderen van de dood?

Afhankelijk van hun ontwikkelingsfase hebben kinderen een verschillend besef van de dood. Hun ontwikkeling wordt deels beïnvloed door de leeftijd en cognitieve ontwikkeling, en natuurlijk ook door wat kinderen zelf meemaken. Een kind dat bijvoorbeeld een ouder heeft verloren, ontdekt al op jonge leeftijd dat de dood een definitief afscheid met zich meebrengt.

Jonge kinderen (tot 6 jaar)

Veel kinderen tot zes jaar begrijpen nog niet goed wat de dood is. Ze beseffen bijvoorbeeld niet dat dood voor altijd is, en dat iedereen dood kan gaan.

Kinderen (6 tot 8 jaar)

Vanaf het zesde levensjaar groeit bij veel kinderen het besef dat de dood voor altijd is. Maar wat ze zich daar dan precies bij moeten voorstellen, weten ze nog niet.

Kinderen (8 tot 12 jaar)

Als kinderen acht à negen jaar zijn, groeit het begrip van de dood. Kinderen realiseren zich dat iedereen dood kan gaan, ook zichzelf. Veel kinderen van deze leeftijd zijn geneigd om het leven zelf te onderzoeken en te overdenken; ze gaan niet zo snel naar volwassenen met hun vragen en verdriet.

Tieners (12+)

Vanaf een jaar of twaalf gaan kinderen meer existentiële vragen stellen naar aanleiding van de dood. Ze denken bijvoorbeeld na over de zin van het leven en vragen zich af of er een hiernamaals is.

De dood, en dan?

Als kinderen in aanraking komen met de dood, bijvoorbeeld doordat iemand overlijdt die ze kennen, overkomen hen vaak diverse emoties. Hun lichaam reageert erop.

Ze schrikken, voelen zich slap, krijgen knikkende knieën, worden stil, bang. Ze voelen verdriet, zijn verbaasd. Het ene kind zal wegkruipen, het andere begint vragen te stellen, en nog een ander gaat huilen of stopt het weg. Ook andere gevoelens kunnen na een overlijden naar boven komen. Denk aan boosheid ('Ik vind het niet leuk dat we nu niet meer gaan kamperen met opa!') of schuldgevoel ('Het komt misschien doordat ik niet meer op bezoek was gegaan toen oma ziek was.') Help kinderen te onderzoeken of hun gevoelens wel kloppen met de realiteit. Met name schuldgevoelens kunnen belastend zijn en zijn vaak niet nodig. In dit katern gaan we iets verder in op vier reacties: schrik, vragen, verdriet en herinneren.

Schrik

Als kinderen horen dat iemand is overleden, kan schrik een eerste reactie zijn. Het dringt dan nog niet meteen tot hen door. Zeker in vergelijking met volwassenen duurt de schrik bij kinderen soms maar kort. Ze kunnen het volgende moment alweer een vraag stellen over iets anders, of ze gaan verder met spelen. Dat betekent niet dat het nieuws bij een kind niet binnenkomt of dat het kind het nieuws niet goed verwerkt. Vragen en verdriet kunnen ook op een ander moment komen.

Vragen

Kinderen kunnen veel vragen hebben als iemand is overleden. Bijvoorbeeld over wat er precies gebeurd is. Het is goed om daar een eerlijk antwoord op te geven, ook als er nare omstandigheden zijn. Misschien ben je soms geneigd om details weg te laten om kinderen niet angstig te maken. Dat kan een goede keuze zijn, maar bedenk ook dat de fantasie van kinderen soms erger kan zijn dan de werkelijkheid.

Naast vragen over wat er gebeurd is, kunnen (vooral oudere) kinderen ook vragen hebben over het waarom van de dood. Die vragen komen soms later op, en worden ook niet altijd hardop gesteld. Volwassenen kunnen het onderwerp zelf aansnijden en vragen of de kinderen er vragen over hebben. Het zijn

*Lieve God,
in plaats van mensen te laten doodgaan
en alsmaar nieuwe te maken
kunt u die we al hebben niet gewoon
houden?*

Paula

Uit: *Lieve meneer God* (samenstelling E. Marschall & S. Hample, Houten 1997)

Illustratie: Helen van Vliet

ook vragen waar je als leerkracht niet altijd een antwoord op kunt geven. Wees daar open in: als je zelf iets niet weet, kun je dat ook gewoon zeggen.

Verdriet

Uiteraard ervaren kinderen verdriet als iemand is overleden. Dat verdriet kan al heel snel komen, maar soms kan het ook even duren voordat het kind verdriet ervaart. Dat kan bijvoorbeeld komen doordat kinderen zich nog niet meteen realiseren wat het betekent dat iemand dood is.

Verdriet om iemand die overleden is, gaat vaak samen met gehechtheid aan die persoon. Kinderen zijn dan verdrietig om het gemis, en ook uit een vorm van medelijden met degene die is overleden: 'Wat jammer voor hem/haar dat hij nu niet meer dit kan doen...'

Ook het verdriet van anderen kan kinderen verdrietig maken. Als ze zien dat iemand anders moet huilen, kunnen ze zelf ook verdrietig worden. Zeker het verdriet van

dierbare volwassenen, zoals hun ouders of hun leerkracht, kunnen op kinderen grote indruk maken. Jonge kinderen kunnen dit verdriet ook niet altijd meteen plaatsen. Soms onderzoeken ze eerst of het wel klopt wat ze waarnemen. Ze kijken naar hun ouder of leerkracht en vragen: 'Moet je huilen?' Geef op deze vraag een eerlijk en serieus antwoord. Dat helpt kinderen om te begrijpen wat ze om zich heen zien.

Herinneren

Bij dood en verlies hoort ook herinnering. Het is goed om met kinderen te praten over wie iemand was, wat hij of zij graag deed en welke dingen de kinderen van diegene onthouden hebben. Dat helpt hen om het verdriet een plaats te geven. Het zorgt ervoor dat de overledene niet alleen genoemd wordt als iemand die gestorven is, maar als een mens die zoveel meer geweest is.

Vaak is het moeilijk om te praten over herinneringen als de eerste schrik nog aanwezig is. Hoe lang die schrik duurt, verschilt per kind. Het kan ook zo zijn dat je als volwassene langer in de fase van schrik blijft dan de kinderen. Terwijl de juf nog zit bij te komen van de shock, zijn de kinderen al tekeningen aan het maken voor de begrafenis.

TIPS

Drie tips bij de boodschap brengen dat iemand is overleden:

- vertel de feiten;
- gebruik begrijpelijke woorden;
- geef ruimte aan emoties.

Ik moet jullie iets verdrietigs vertellen

Hoewel het soms heel betekenisvol kan zijn om stil te zijn, is het ook goed om met kinderen te praten over wat er gebeurd is. Dat helpt hen om de ervaringen en emoties te ordenen en uiteindelijk verwerken. Er zijn een paar dingen waar je als leerkracht op kunt letten.

- Ga je de kinderen de boodschap brengen dat iemand is overleden? Begin dan niet aan een lange inleiding, maar kom vrij snel ter zake. Bijvoorbeeld door te zeggen: *'Ik moet jullie iets verdrietigs vertellen. Gisteren is ... doodgegaan.'*
- Denk van tevoren na over de woorden die u kiest, en gebruik woorden waarvan u weet dat de kinderen ze goed begrijpen. Weet u niet zeker of de kinderen in uw groep woorden als 'overleden' of 'gestorven' begrijpen? Gebruik deze woorden dan niet zonder ze uit te leggen. Het is vervelend als het merendeel van de groep verdrietig wordt en een paar kinderen niet begrijpen wat er nu precies aan de hand is.
- Bedenk ook van tevoren hoe u de boodschap afsluit. Bijvoorbeeld met een mededeling over de begrafenis, over een kaars in de klas of dat u binnenkort meer zult vertellen over de manier waarop afscheid genomen wordt van de overledene. Door zo'n afsluiting alvast voor te bereiden, voorkomt u dat u verstrikt raakt in uw eigen woorden of gedachten.
- Geef de ruimte aan de kinderen om het nieuws op zich in te laten werken. Misschien door eerst even stil te zijn, maar ook door te vragen: 'Is er iemand die iets wil zeggen of vragen?'

Hebben de kinderen al gehoord dat iemand is overleden voordat u met ze in gesprek gaat? In dat geval is het goed om aan het begin van het gesprek samen te vatten wat er gebeurd is. Zo weet u zeker dat iedereen ervan op de hoogte is. Vraag daarna of de kinderen er iets over willen vertellen of vragen. Bijvoorbeeld over hoe ze zich voelen hoe het is voor de

mensen die dicht bij diegene staan. Vaak geeft het een prettig gevoel om iets te kunnen doen, zoals een kaart of tekening maken voor het gezin waarin iemand overleden is.

Tijdens het gesprek is het fijn als u troostende dingen kunt zeggen. Het is vooral belangrijk om mee te leven en te laten merken hoe erg u het vindt voor de kinderen. Probeer kinderen niet geforceerd op te vrolijken. Verdriet mag er zijn en hoeft niet altijd te worden 'opgelost'.

Gebruiken en rituelen

Nederland is een veelkleurig land, waarin verschillende gebruiken en rituelen rond de dood voorkomen. Misschien vertellen kinderen zelf iets over de rituelen rond een begrafenis of crematie. U kunt hier ook gericht naar vragen; wat in uw eigen traditie gebruikelijk is, hoeft in de omgeving van de kinderen niet gebruikelijk te zijn. Op de volgende bladzijden vindt u informatie voor leerkracht en kinderen over verschillende afscheidsrituelen in onze pluriforme samenleving.

Uitvaarten in verschillende religies

Bron: internet

Als kinderen thuis te maken krijgen met dood en verlies, kan dit op verschillende manieren worden vormgegeven. Voor u als leerkracht, en ook voor de kinderen in de groep, kan het nuttig zijn om kennis te hebben van gebruiken rond het afscheid. Bespreek de volgende informatie over het christendom, islam, jodendom, hindoeïsme.

In Nederland wonen ongeveer zes miljoen christenen.

Wist je dat bij een christelijke uitvaart...

- vaak waxinelichtjes worden aangestoken met het licht van de Paaskaars, en deze op de kist worden gezet?
- in de dienst Bijbelteksten worden gelezen, en dat bij het graf het Onze Vader wordt gebeden?
- de mensen vaak donkere kleding dragen dat staat voor verdriet?
- de kist in de katholieke kerk wordt besprenkeld met wijwater (heilig water)?

Wist je dat bij een seculiere uitvaart vaak...

- het levensverhaal van de overledene in het kort (met foto's of filmpjes) wordt verteld?

[lees verder](#) ➔

- muziek wordt gedraaid die de overledene mooi vond?
- een foto van de overledene op de kist wordt gezet en bloemen op en/of bij de kist worden gelegd?
- na afloop gelegenheid is om de nabestaanden te condoleren?

In Nederland wonen ongeveer 850.000 moslims.

Wist je dat bij een islamitische uitvaart de overledene...

- wordt begraven met het hoofd in de richting van Mekka, de heilige stad voor moslims?
- drie keer wordt gewassen? De eerste keer met lauw water, daarna met water met olijfblad en als laatste met water en een olie die 'kamfer' heet.
- het liefst nog vóór de eerstvolgende zonsondergang wordt begraven? Volgens het islamitische geloof lijdt het lichaam nog zolang het niet begraven is.
- vaak wordt begraven in het land waar hij/zij overleden is?

In Nederland wonen ongeveer 45.000 joden.

Wist je dat bij een joodse uitvaart...

- cremeren verboden is?
- de overledene met het hoofd richting de Tempel van Jeruzalem (het Oosten) wordt begraven?
- geen bloemen worden neergelegd en

geen muziek wordt gedraaid? Joden geloven dat je met lege handen op aarde kwam, en ook met lege handen de aarde verlaat.

- voor de begrafenis een scheur gemaakt wordt in een kledingstuk van de naasten, als teken van rouw?
- de grafrust voor eeuwig is? Joodse graven worden niet geruimd en blijven bestaan.

In Nederland wonen ongeveer 165.000 hindoes.

Wist je dat bij een hindoeïstische uitvaart...

- vaak gekozen wordt voor een crematie? Het liefst ergens buiten, maar dat is in Nederland niet toegestaan.
- bij een overleden man het hoofdhaar wordt afgeschoren en een tulband opgedaan?
- bij een vrouw een witte katoenen sari (lange jurk) wordt aangedaan en een hoofddoek omgedaan?
- de as verstrooid moet worden boven stromend water, zoals een zee of rivier?

Meer lezen over dood en verlies?

Meer lezen over rouw bij kinderen? Dat kan onder andere in de volgende boeken:

- Riet Fiddelaers-Jaspers, *Jong verlies. Rouwende kinderen serieus nemen* (Ten Have 2005).
- Mariken Spuij, *Rouw bij kinderen en jongeren* (Uitgeverij Nieuwezijds 2017).

Lessuggesties onderbouw

Met jonge kinderen verwonderen we ons over het nieuwe leven. In het voorjaar worden lammetjes geboren, bloemen komen tevoorschijn uit de grond. Maar kinderen worden misschien ook geconfronteerd met de dood. Er ligt een dode merel in het gras, de hamster gaat dood of ze krijgen het verdrietige bericht dat een opa of oma is overleden. Wat vertel je ze over dood en afscheid nemen? Hoe vinden kinderen troost in de groep en op welke manier laat je ze herinneringen delen?

GESPREK

Alleen of samen als je verdrietig bent?

➔ **Uit: Trefwoord**

Praat over hoe kinderen troost vinden als ze verdrietig zijn.

- Wie knuffelt er graag met zijn knuffeldier of huisdier als het verdrietig is?
- Waarom vind je dat fijn?
- Als ze graag bij iemand zijn als ze verdriet hebben, bij wie zijn ze dan het liefst?
- Wie is graag alleen als hij/zij verdrietig is?
- Wat doe je dan het liefst?

Illustratie: Marjan Koudijs

ACTIVITEIT

Woorden om aan iemand te denken

➔ **Uit: Kind op Zondag magazine**

Vraag de kinderen of ze iemand kennen die is overleden. Een mens of een dier. Welk woord past bij hem of haar? Laat het kind een herinnering vertellen waar dat woord bij hoort. Herhaal dit een aantal keren met verschillende kinderen.

Kever is dood

(Bette Westera)

VERHAAL

➔ Uit: Hemel en Aarde

Vertel de kinderen de verhaaltitel. Vraag of zij weten wat 'dood' betekent. Waar denken zij dan aan? Vertel dan dit korte verhaal over Kever die dood wordt gevonden in het zand door Haasje Repje en Kraai.

Haasje Repje rent langs het zandpad. Plotseling blijft hij staan. Daar ligt iets in het zand. Iets kleins. Iets zwarts. Het is Kever. Hij ligt op zijn rug, met zijn pootjes in de lucht. Zijn schild is dof en stoffig, en zijn ogen kijken nergens naar. Daar komt Kraai. Hij tikt met zijn snavel tegen Kevers schild. 'Hij is dood,' zegt hij.

'Dood?' vraagt Haasje Repje. 'Wat is dat?' 'Dan kun je niet meer vliegen,' zegt Kraai. 'Is dat erg?'

'Dat ligt eraan of je van vliegen houdt.' 'Kever is dol op vliegen,' zegt Haasje Repje. 'Ik denk dat hij slaapt. We moeten hem wakker maken.'

'Kraaaaaa!' krast Kraai zo hard hij kan in Kevers oor.

Kever verroert zich niet.

'Zie je nou wel,' zegt Kraai. 'Hij is dood. En als je dood bent, word je niet meer wakker.'

'Nooit meer?' vraagt Haasje Repje.

'Nooit meer,' zegt Kraai.

Kraai hipt naar de rand van het pad. Haasje Repje gaat naast hem zitten. Een tijd lang zeggen ze niets. De zon gaat langzaam onder. Het wordt kil in het bos. 'Zullen we hem begraven?' vraagt Kraai na een poosje.

Haasje Repje knikt. Hij begint te graven. Dat kan hij goed. De kuil wordt veel te groot voor Kever. Maar dat geeft niet. Met zijn snavel pakt Kraai Kever bij het randje van zijn schild en legt hem in de kuil.

'Dag Kever,' krast Kraai.

'Dag Kever,' roept Haasje Repje.

Gespreksvragen:

- Wat is er met Kever gebeurd?
- Hoe hebben ze hem begraven?
- Wat zeggen Kraai en Haasje Repje bij het afscheid?

Een lichtje bij verdriet

➔ Uit: Kind op Zondag magazine

Als iemand is doodgegaan, kun je verdrietig worden als je aan diegene denkt. Je mist hem of haar. In de Bijbel wordt verteld dat God ons niet alleen laat als we verdrietig zijn. Hij zorgt ook voor ons als we dood zijn. Maar we weten niet hoe. Waar denken kinderen dat iemand is nadat hij of zij is gestorven? Wat hebben ze daarover gehoord? Misschien geloven ze in een hemel, dat iemand verder leeft in je hart, of denken ze dat een overledene een sterretje is geworden.

Steek een kaars aan als iemand is overleden. De kaars brengt licht in het donker en geeft ons troost bij ons verdriet.

Illustratie: Marjan Koudijs

LIED

Troostliedje

(Marian van Gog)

➔ Uit: Trefwoord

Beluister het lied op: www.kwintessens.nl/dood-en-verdriet-in-de-klas

Wie luistert er graag naar muziek als hij of zij verdrietig is? Waarom? Welke muziek horen de kinderen graag als ze verdrietig zijn? Lees de tekst voor van 'Troostliedje' en laat de kinderen hun eigen troostmuziek noemen. Kies een aantal nummers uit om samen te beluisteren. Wat vindt de groep mooie muziek om mee getroost te worden?

*Hoor de vogels zingen. Voor jou .
Hoor de kikkers springen. Voor jou.
De zee ruist zelfs een lied. En weg is je verdriet.
Hoor je al die dingen? Voor jou.
Want muziek maakt je vrolijk. Een liedje maakt je blij.
Als ik zing gaat je verdriet vast snel voorbij.*

*Hoor de regen druppen. Voor jou.
Hoor de visjes bluppen. Voor jou.
De zon zingt tingelijn. Verdwenen is je pijn.
En alle haasjes huppen. Voor jou.
Want muziek maakt je vrolijk. Een liedje maakt je blij.
Als ik zing gaat je verdriet vast snel voorbij.*

Lessuggesties middenbouw

Het is lente, nieuw leven laat zich zien. Maar net als in elk seizoen kunnen kinderen ook te maken krijgen met de dood. Ze zien misschien een dood dier liggen aan de kant van de weg. Er overlijdt een huisdier, of iemand uit de familie gaat dood. Wat vertel je kinderen uit de middenbouw over dood en afscheid nemen? Hoe troost je kinderen bij hun gemis? Op welke manier laat je ze herinneringen delen? De suggesties zijn te gebruiken op meerdere momenten.

TIPS

Praten over een overlijden

➔ Uit: Hemel en Aarde

- Geef kinderen duidelijke en eerlijke informatie op hun niveau. Hoe ouder ze zijn, hoe meer je kunt vertellen.
- Iemand die dood is, ademt niet meer, voelt en hoort niets meer. Het hart is gestopt met kloppen, het bloed stroomt niet meer. Het lichaam gaat koud voelen.
- Dood en slaap zijn heel verschillend. Kinderen zouden onbedoeld angst kunnen krijgen voor slapen. Ze kunnen denken dat iemand die slaapt dood kan gaan. Of ze kunnen bang worden dat ze in hun slaap overlijden.
- Geef de kinderen ruimte om na te denken over het onderwerp. En laat ze vragen stellen. Vertel de kinderen dat emoties er mogen zijn. Durf stiltes in te bouwen tijdens het gesprek. Vraag kinderen of zij iets willen doen of maken. Zo kunnen zij zich het verlies eigen maken

Opa Jan

(Bette Westera)

GEDICHT

Opa Jan is doodgegaan.
Straks gaan we hem begraven.
Hij heeft zijn mooiste kleren aan.
Dat heeft mijn oma zelf gedaan.
Hij draagt de rode das, die wij met
Kerstmis aan hem gaven.

Opa Jan ligt in zijn kist
en iedereen brengt bloemen.
Ik vraag me af of hij ons mist,
hoe dood zijn voelt en of hij wist
waar mensen heengaan na de
dood en hoe je dat moet noemen?

Opa Jan is doodgegaan.
Een lichaam zonder leven.
Voordat we naar het kerkhof gaan,
raak ik zijn hand nog één keer aan
en pluk in oma's tuin een bloem.
Die ga ik aan hem geven.

Hemelbeschrijving

ACTIVITEIT

→ Uit: Hemel en Aarde

Hebben de kinderen een eigen beeld van waar je naartoe gaat als je dood bent? Lees alle of een aantal woorden voor of laat ze zien.

huis	wereld
kerk	tuin
plein	paleis
speeltuin	kermis
stad	zee
planeet	eiland
land	rijk
zolder	doolhof
hof	feestzaal
nieuwe aarde	danszaal
bos	pretpark
zwembad	heelal

Illustratie: Jenny Lindhout

Welk woord spreekt ze aan? Laat ze dat opschrijven. En wat kom je op deze plek tegen?

zingende engelen
achtbanen
geluk in alle hoeken
witte wolken
vrienden van vroeger
draaimolens
lachende familieleden
vrienden van nu
sterren
God
fijne schommels
doorzichtige geesten
lieve huisdieren
gouden borden
duizend kamers
rozen die niet verwelken
lange eettafels
ruimte zonder eind

Laat ze één of twee dingen opschrijven. Vraag een aantal kinderen op te lezen wat ze gekozen hebben.

Houd een filosofisch gesprek over het hiernamaals. Hoe ziet dat er verder uit? Wat voor geluiden, muziek, kleuren en geuren zijn er? Wat voor kleren worden er gedragen?

Raakt de hemel een keer vol? Gaan huisdieren ook naar de hemel? Kan een levende een kijkje nemen in de hemel?

Troostkaart maken

ACTIVITEIT

→ Uit: Hemel en Aarde

Geef elk kind een papier ter grootte van een ansichtkaart. Laat ze hier een troostkaart van maken voor iemand die ze kennen en misschien getroost wil worden. Op de achterkant schrijven ze een tekst of gedichtje. Op de voorkant maken ze een troostende tekening. Laat de kaarten eventueel brengen naar de betreffende personen of verstuur ze per post.

Op weg naar Emmaüs

➔ Uit: Kind op Maandag

Twee vrienden zijn verdrietig over de dood van Jezus. Dan komt er iemand bij hen lopen. Hij vertelt verhalen uit de Bijbel. Als de man thuis bij de vrienden het brood breekt, herkennen zij hem. Het is Jezus, de opgestane Heer. Lees het Bijbelverhaal.

Het is zondag. Twee vrienden van Jezus zijn op weg van Jeruzalem naar het dorpje Emmaüs. Ze praten over alles wat er gebeurd is. Hoe Jezus gearresteerd werd en verhoord door Pilatus. Hoe hij gekruisigd werd en begraven in de rots. En ze praten ook over wat ze vanochtend gehoord hebben: dat de vrouwen zagen dat de steen was weggerold.

‘Waar praten jullie over?’ horen de twee plotseling. Ze blijven even staan. Er is een man naast hen gaan lopen die ze niet kennen. Of nou... laten we zeggen: een man die ze niet herkennen.

‘Waar wij over praten?’ herhaalt Kleopas. ‘Wat denk je? Over wat er in Jeruzalem gebeurd is natuurlijk! Dat weet toch iedereen. Jezus van Nazaret was een machtig profeet, maar hij is gedood aan het kruis. Dáár praten wij over. Wij hoopten dat hij Israël zou bevrijden. Dat

we een nieuw begin konden maken. Maar afgelopen vrijdag is hij dus gestorven. Het is nu al de derde dag...’

De onbekende man knikt. Samen lopen ze een stukje verder in de richting van Emmaüs.

‘Er is vanochtend wel iets geks gebeurd,’ vertelt een van de twee vrienden na een tijdje. ‘Een paar vrouwen hebben gezien dat de steen voor het graf weg was. En vrienden van ons die zijn gaan kijken, zeiden hetzelfde. Maar Jezus hebben ze niet gezien. Vreemd hè?’ Kleopas en zijn vriend kijken de vreemdeling aan. Maar die reageert anders dan ze verwacht hadden.

‘Jullie begrijpen ook niks,’ zegt de vreemdeling zacht. En een beetje droevig vervolgt hij: ‘Wist je dan niet dat de Messias moest lijden om groot te worden?’ Daarna begint de vreemdeling te vertellen. De hele weg naar Emmaüs vertelt hij en legt hij uit: over Mozes, over de profeten, over alles wat in de Bijbel staat geschreven.

Al vertellend en luisterend komen ze een tijd later bij Emmaüs aan. ‘Hier wonen wij,’ zegt Kleopas.

‘Ik ga verder,’ zegt de man die zo veel verteld heeft.

‘Nee!’ roepen Kleopas en zijn vriend.

‘Blijf bij ons! Het is avond, de dag is bijna voorbij. Ga met ons mee naar huis.’ Zo komen ze even later met zijn drieën thuis. Ze zetten wat te eten op tafel en gaan zitten. De vreemdeling pakt het brood. Hij spreekt een zegengebed uit. Hij breekt het. En ineens weten Kleopas en zijn vriend het zeker: die man is Jezus! Het is alsof hun ogen plotseling geopend worden. Jezus is bij hen! Op hetzelfde moment dat ze zich dat realiseren, is de vreemdeling ineens verdwenen. ‘Hij was het echt,’ zegt Kleopas schor. ‘Zoals hij vertelde onderweg... het móét Jezus zijn.’ Nog diezelfde avond gaan de twee vrienden terug naar Jeruzalem, om aan Jezus’ andere vrienden en vriendinnen te vertellen wat ze hebben meegemaakt. Want dit is een wonder!

Als ik je naam noem

(Erik Idema en Gerard van Amstel)

Een lied bij het Bijbelverhaal *Op weg naar Emmaüs*.

Beluister het lied op www.kwintessens.nl/dood-en-verdriet-in-de-klas

Als ik je naam noem
en over je vertel...
Als ik je voor me zie,
ben jij het dan wel?
Ben je in de buurt
of is dat voorgoed voorbij?
Kan ik je nog horen
en denk jij nog aan mij?

*Ik wil dat jij er bent
en dat je mij herkent.
Ik ben het zo gewend,
dat jij hier bij me bent...*

Als ik terugdenk
aan wie je voor me was...
Als ik naar woorden zoek,
word ik dan verrast
door een klein gebaar
of een woord dat bij je hoort?
Zul je met me praten
en leef je dan nog voort?

*Ik wil dat jij er bent
en dat je mij herkent.
Ik ben het zo gewend,
dat jij hier bij me bent...
dat jij hier bij me bent...
dat jij hier bij me bent...*

GESPREK

Verdriet verkennen

➔ Uit: Hemel en Aarde

Tranen geven uiting aan verdriet. Bij deze activiteit verkennen kinderen het begrip 'verdriet'.

Laat de kinderen de foto zien van het huilende meisje. Vertel er nog niets bij, maar laat het betraande gezicht op ze inwerken. Ze mogen natuurlijk wel reageren.

Verken met de kinderen in een groepsgesprek het begrip 'verdriet'. Stel vragen als:

- Hoe voelt het om verdrietig te zijn?
- Wat merk je aan je lijf dat je verdrietig bent? (Je buik, je gezicht, je armen, enzovoort.)
- Hoe smaken tranen?
- Is iedereen weleens verdrietig? Waarom denk je dat?
- Mag je verdrietig zijn?
- Kun je verdriet uitzetten?
- Met wie praat je graag als je verdrietig bent?

Lessuggesties bovenbouw

Kinderen van de bovenbouw hebben misschien al eens meegemaakt dat iemand die zij kenden kwam te overlijden. Een opa of oma, een gezinslid of iemand uit de vrienden- of kennissenkring. De dood roept bij kinderen van de bovenbouw vragen op over de zin van het leven en de betekenis van de dood. Waar ga je naartoe als je dood bent? Hoe verloopt een uitvaart? Hoe kun je omgaan met je verdriet, angsten of boosheid? Het kan fijn zijn daarover het gesprek met elkaar aan te gaan.

Wat doe jij als je verdriet hebt?

ACTIVITEIT

➔ **Uit: Trefwoord**

Schrijf onderstaande zinnen op stroken. Verdeel ze over het lokaal. Stel dan de vraag: 'Wat doe jij als je verdriet hebt?' De kinderen gaan staan bij de strook waar hun antwoord op staat. Vraag een aantal kinderen iets over hun keuze te zeggen.

- Ik word stil.
- Ik ga huilen.
- Ik ga naar mijn kamer.
- Ik word boos.
- Ik ga naar muziek luisteren.
- Ik ga naar iemand toe om erover te praten.
- Ik ga iets leuks doen.
- Iets anders.

Tattoo

(Lynette de Ruijter)

VERHAAL

➔ **Uit: Trefwoord**

Adam heeft een tattoo genomen. Bij de voetbaltraining wordt die zichtbaar. Het is een lieveheersbeestje en Jopie vraagt naar de betekenis. De tattoo is een herinnering aan zijn overleden opa.

Bzzzzz, bzzzz... de naald van de tatoeëerpen ging razendsnel over Adams huid. Het gaf een kietelpijn gevoel. Eigenlijk wist hij niet of hij moest lachen of huilen.

Hij slikte en keek naar zijn moeder. Ze gaf hem een knipoog. Hij glimlachte terug. De man die de tattoo zette, keek op. Adam zag nog steeds de diepe rimpel in zijn voorhoofd.

'Mevrouw,' had hij gezegd, 'geeft u echt toestemming? Een lieveheersbeestje! Waar bent u mee bezig. Daar krijgt zo'n jong toch gedoe mee?'

Zijn moeder had iets gezegd over 'eigen zaken' en 'goed over nagedacht'. Ze zette haar handtekening met ferme halen onder het toestemmingsformulier.

Een beetje beduusd was hij op de behandelstoel gaan zitten. Toen ging die naald ook nog deze kriebelpijn geven. Was het wel zo'n goed idee?

De dagen na het zetten van de tattoo zat er een dikke pleister op. Bovendien zat de tattoo altijd onder zijn sok. Niemand die het zag. Zo had hij het van tevoren bedacht. De tattoo was voor hemzelf. Niemand hoefde die te zien. Niemand mocht zich ermee bemoeien!

Zaterdagmiddag drie weken later. Adams voetbalteam moet uit. Ze zitten met z'n allen in een vreemde kleedkamer. Adam graait in zijn tas. Waar zijn zijn voetbalsokken?

'Nog vijf minuten voor warmlopen,' schreeuwt de coach om de hoek van de deur.

lees verder ➔

‘Lekker dan,’ roept Jopie. ‘Ik moet nog sch...’

‘Joop!’ De coach bonkt op de deur.

‘Gedraag je!’

Adam ziet Jopie grijnzen. Jopie met zijn grote mond. Zegt wat hij denkt. Ondertussen heeft Adam zijn sokken nog steeds niet gevonden.

‘Heeft iemand extra sokken mee?’ vraagt hij.

In tien verschillende stemmen hoort hij ‘nee’.

‘Dat wordt met je blote kakkies in je kicken. Lekker!’ Jopie weer.

Dan houd ik mijn gewone sokken wel aan, denkt Adam. Hij wurmt zijn voeten in zijn schoenen. Hij voelt dat er ogen op hem gericht zijn. Hij kijkt op.

Jopies mond staat open. ‘Is dat...?’ Zijn vinger wijst. Naar Adams been. Naar zijn onderbeen. Naar het lieveheersbeestje.

‘Hij heeft een lieveheersbeestje op zijn poot!’ schreeuwt Jopie door de kleedkamer.

Ringo begint te lachen. Dieter rent naar Adam toe en met een arm om Jopies schouder kijkt hij naar Adams been. Johan zegt: ‘Laat toch.’ En Bart en Ridwan giechelen.

‘Een lieveheersbeestje!’ schatert Jopie.

‘Dat is voor kleuters. Of meisjes.’

Nu lachen alle jongens hard mee. Adam voelt het bloed uit zijn gezicht trekken. Vanaf het moment dat de tattoo-zetter er iets over zei, is hij hier bang voor geweest. Zijn hand ligt over het beestje heen. Alsof hij hem wil beschermen.

Ridwan duwt zijn hand weg. ‘Laat zien!’ roept hij.

Adam schuift zijn been onder de bank. Hij slikt. Tranen prikken achter zijn ogen. Niet janken, denkt hij, dat maakt het erger.

‘Ga weg,’ zegt hij zo stoer mogelijk. ‘Ga door met omkleden.’

De jongens deinzen achteruit en gaan inderdaad door met omkleden. Behalve Jopie. Hij staat vlak bij Adam en blijft naar zijn been staren.

‘Maar waarom?’ vraagt hij dan.

Adam doet zijn mond open en de woorden

rollen er zomaar uit.

‘Ik had een opa,’ begint hij, ‘waar ik elke dag was. Hij had een grote tuin. Een tuin met veel bloemen en veel beestjes...’

Hij vertelt dat hij nog maar twee was en dol was op lieveheersbeestjes. Ze kwamen altijd op zijn hand zitten. ‘Beestje, beestje,’ riep hij dan.

Daarom heette die opa van lieverlee niet meer opa Gerrit, maar opa Beestje. Op een dag werd opa Beestje ziek en drie weken later was hij dood.

‘Ik miste hem zo, dat ik iets wilde doen,’ zegt Adam. ‘Toen bedacht ik dit. Zo voelt opa Beestje toch heel dichtbij.’

Hij slikt en kijkt op. Alle jongens zitten op de banken en kijken naar hem. Niemand zegt iets. Zelfs Jopie niet.

Op dat moment zwaait de kleedkamerdeur open. Het hoofd van de trainer verschijnt om de hoek.

‘Wat een stilte,’ zegt hij, ‘is er iemand dood?’

‘Ja, opa Beestje,’ roept Jopie.

Ze beginnen allemaal te lachen. Het gezicht van de trainer staat op ‘ik snap het niet’.

‘Laat maar,’ zegt Adam. Hij staat op en doet zijn sok een stukje naar beneden. ‘Ik heb uitgelegd waarom ik deze tattoo heb.’ De trainer knikt, alhoewel Adam ziet dat hij het niet snapt.

‘En je sokken?’ vraagt hij streng.

‘Een dagje zonder, train.’ Adams stem klinkt laag. ‘Sorry!’

De trainer zucht. ‘Kom, warmlopen.’

De jongens zwermen de kleedkamer uit.

‘Goed toch, van die sokken,’ zegt Jopie als hij naast Adam over het veld rent. ‘Nu kunnen ze hem tenminste zien. Daar is hij toch voor?!’

Adam stopt met rennen. In zijn hoofd vallen blokjes op de goede plek. Als Jopie bijna een half rondje bij hem vandaan is roept hij: ‘Bedankt!’

Kaars aansteken

➔ Uit: Kind op Zondag magazine

Als er iemand is overleden, kunt u in de groep een lichtje aansteken. Vertel erbij.

Als iemand is doodgegaan, kun je verdrietig worden als je aan diegene denkt.

God laat ons niet alleen als we verdrietig zijn. Hij blijft altijd bij ons.

Ook laat Hij de mensen die zijn overleden nooit los.

We steken een kaars aan omdat iemand is overleden.

De kaars vertelt ons over verdriet, maar ook over troost en vertrouwen.

U kunt ook samen bidden.

*Goede God ,
Vandaag denken we aan ... (naam) die is overleden
en niet meer bij ons is.*

*Misschien worden we er verdrietig van.
Misschien is het fijn als we vertellen over mooie herinneringen.*

We vragen of u bij ons wilt zijn.

U kent ons allemaal, God.

U kent ons verdriet en onze blijdschap.

En wat wij voelen, dat voelt u met ons mee.

Daar danken wij u voor.

Amen.

Zwijgen

Vraag de kinderen wat ze van deze uitspraak vinden: 'Als we niet over verdriet praten, dan is het er niet.'

- Waarom is het soms moeilijk om over verdriet te praten?
- Moet je altijd over verdriet praten? Waarom?
- Heb je weleens meegemaakt dat iemand zei: 'Praat maar niet over je/ons verdriet?' Hoe vond je dat?
- Wat vind je makkelijker: praten over je eigen verdriet of iemand troosten die verdriet heeft? Hoe komt dat?

Manieren om aan iemand te denken

Deze activiteit kun je aanbieden als het onderwerp speelt in de klas. Vraag de kinderen die dat willen om te denken aan een overleden familielid, vriend of bekende. Vraag ze met woorden te omschrijven of in een tekening of collage te laten zien waarom deze persoon zo bijzonder voor hen was. Ze kunnen ook een muziekstuk kiezen dat echt bij deze persoon past. Laat ze het met elkaar delen.

De materialen in dit katern komen uit of zijn geïnspireerd door de methodes *Trefwoord*, *Kind op Maandag*, *Hemel en Aarde* en *Kind op Zondag* van Kwintessens. Het vak levensbeschouwing helpt kinderen om zichzelf, de ander en de wereld beter te leren verstaan. Door dit vak leren ze ook om te gaan met de diverse, pluriforme samenleving van vandaag. In onze methodes voor levensbeschouwing en godsdienst verkennen kinderen de wereld om hen heen, aan de hand van verhalen.

Ontdek het zelf en neem een proefabonnement!

Bezoekadres
Berkenweg 11
3819 LA Amersfoort

Postadres
Postbus 1492
3800 BL Amersfoort

t 033-460 19 40
e info@kwintessens.nl
i www.kwintessens.nl

Trefwoord

Methode voor levensbeschouwing

Stimuleert een open, vragende houding

www.trefwoord.nl/proefabonnement

Hemel en Aarde

Methode voor levensbeschouwing

Maakt kinderen nieuwsgierig naar de wereld om hen heen

www.hemelenaarde.nl/proefabonnement

Kind op Maandag

Methode voor godsdienst

Brengt Bijbelverhalen tot leven in de klas

www.kindopmaandag.nl/proefabonnement

Kind op Zondag

Methode kindernevendienst

Vieren met kinderen in de kerk en thuis

www.kindopzondag.nl